

BUZINKAY GÉZA
BUDAPESTI KARIKATÚRÁK

A karikatúrák – tágabban az összes „tisztetlen” sajtómegnyilvánulás és a viccek – fontos információkat rejtenek magukban azon kívül, hogy szórakoztató formában nyilvánítanak véleményt a közügyekről és szereplőikről. Leplezetlen formában hozhattak a közvélemény tudomására közéleti kérdéseket, amit a komoly véleménysajtó politikai szempontjai miatt nem tehetett meg.¹ Ebből a szempontból az élclap jó két évtizedes előzménye az 1880-as évektől kialakuló bulvársajtónak. A karikatúráknak különleges nézőpontja is volt: az átlagember – történetibb kifejezéssel élve: a kispolgár – köznapi szemléletének nevezhetjük.

A karikatúra grafikai eszközökkel uyanazt teszi, mint amit a vicc szöveges megformálással,

1. kép. (1.4.2.) Jankó János: Új házasság, Borsszem Jankó, 1872.

II. PESTEN.

Podmaniczky. Szent Rend! jöjjön el a te országod Pesten is.

2. kép. (1.5.21.) Pesten. Karikatúra Podmaniczky Frigyesről, Borsszem Jankó, 1873. július 20. 7.

és mindkettő fővárosi műfaj. Sőt nem született külön budai vagy óbudai vagy külön pesti karikatúra műfaj (ahogyan vicc sem): „a pesti karikatúra”, „a pesti vicc” megjelölések „a budapesti”-nek a lerövidítését jelentik – és „a magyar karikatúra” sem jelent mást.

Liberalis korszakunk dicsőségeiből.

I.

E ronda patkányfészek: a magyar királyi orvos-egyetem.

II.

E gyönyörű épület pedig: a pesti marha-vágó.

3. kép. Liberalis korszakunk dicsőségeiből. Mátyás Deák, 1873. 99.

Egy nagyobb méretű város eseménydús közösségi életformája és közös ismeretanyaga kell ahhoz, hogy a karikatúra megszülethessen és folyamatosan éltető közege, azaz közönsége legyen. A karikatúra témája a városi élet, vagy az „Élet” a városlakó szemével nézve. A karikaturista képes

A SZÉP

Azok a boldog pestiek! Délelőtt a járdáikat tisztogatják —

4. kép. A szép tavasz. Üstökös, 1878. március 10. 112.

a lényegre lemezteleníteni, lerövidíteni mindazt (mindent), ami ebben a nagyvárosban történik, és egyúttal a valóság mellé odaállítani azt, aminek lennie kellene. Minél jobb a karikaturista, annál inkább csak magatartása, szemléletmódja ered ebből a „kell”-ből, amitől megfogalmazhatóvá válnak a torz vonások és a hibás működés. Vagyis a karikaturistának alapvetően moralista alkatnak kell lennie, hogy az emberekben és jelenségekben felfedezhesse a groteszkséget, az ellentmondást és a torzulást – de annak is szüksége van hasonló moralizálóérzékre, aki felfogja a karikatúra értelmét és nevet rajta. Talán abban ragadható meg a pesti, azaz budapesti, azaz magyar karikatúra alapvető sajátossága, hogy a karikaturista és közönsége egy olyan nagyvárosban él, amely mindenki számára határmezsgyét és összekötő hidat jelképez: a nyugat-európai nagyvárosok számos jellemzője alkalmazható rá, magunk is európainak szeretnénk hinni tetteinket és viszonyainkat, de azért mindenki érzi, hogy valójában legalább ugyanannyi a balkánias és távolabbi, „keleti” szabálytalan megoldás, erőszakos individualizmus, a munkálkodás helyett a rögtönzés és a nyers fizikai erő társadalmi megrendszabályozásának bizonytalansága. Ismerjük a mércét is, az adottságokat is, s e kettő állandó ütközése in jókat nevetünk.

A kiegyezés sajtónemzedékében két önálló arculatú karikaturista tűnt fel. Karel Klic (1841–1926), a prágai grafikus, fényképész és feltaláló a Habsburg-birodalmi sajtótörvény elől menekült néhány évre Budapestre, és Klics Károly néven a *Borsszem Jankó* munkatársa volt. Hullámzó vonalvezetésű karikatúrái és főként jellemző nagy fejű, csökevényesített testű figurái 1868 és a hetvenes évek eleje között jelentek meg a lapban. Jankó János (1833–1896) minden élclap, sőt minden magyar képeslap részére dolgozott legalább alkalmilag, s mintegy negyedszázadon át

TAVASZ.

délután meg a kocsijutjaikat.

egyeduralkodó volt a sajtógrafika és karikatúra területén. Jankó egyénileg inkább függetlenségi érzelmű volt, a nagyobb odaadás olykor meg is látszott ellenzéki indulatú karikatúráin, de általános foglalkoztatottsága miatt inkább az adott élclapra és szerkesztőre volt jellemző Jankó karikatúrája, önmagában nem alakított ki sajátos szemléletet. Klic kötődése a kormánypárti és ekkoriban még következetesen modernizációs szemléletű *Borsszem Jankó*hoz megkönnyítette számára az egyneműbb karikaturistamunkát is. Klic a szerkesztővel, Ágai Adolffal meglehetősen rokon világnézetet képviselt, de egyénisége és vonalvezetése mindig felismerhetővé tette rajzait – Jankó János viszont hol Ágai (*Borsszem Jankó*), hol Jókai, majd Szabó Ede (*Üstökös*), hol Tóth Kálmán (*Bolond Miska*), hol Bartók Lajos (*Bolond Istók*) szócsöve volt.

Budapest a kiegyezést megköti és a modernizálást célként elfogadó nemzedék számára lett a haza fővárosa; élmény és probléma. Ábrándként 1848-ban tűnt fel az, hogy egy közös nemzet tagjai vagyunk, s e nemzetnek saját fővárosa van – ez azonban bizonyossággá csak az 1860-as évek második felében vált. Magyarországnak magyar fővárosa kell hogy legyen, és ez már alakul is – ez volt a magyar sajtó és a karikaturisták hozzászólása a városegyesítéshez, amiben ellenzékiek és kormánypártiak egyetértettek (1. kép, kat. 1.4.2).² A *Borsszem Jankó* Új házasság című karikatúrája – talán az egyetlen, amely magát a városegyesítést használta fel képötletül – Buda és Pest magyarságával viccelt: a két figura német párbeszédével és azzal, hogy Pestella kisasszony német lapokat (*Styx* és *Pester Lloyd*) olvas.³

Egyébként azonban Budapest hivatalos egyesítése kevésbé mozgatta meg az egykorú közvéleményt, így a sajtót is.⁴ Ennek az akár meglepőnek is nevezhető ténynek egyik fontos oka volt,

Csendbízatos. Jóllehet a nemes várostanács előtt tudva van, miszerint önök uraim, mind hamis játékosok, családokat szerencsétlenülne levő, utonálló rablónál is aljasabb, akasztófalra való gazemberek: önöket, mert tetlen nem érhettük, a városkapitányi bölcs rendelet értelmében csak komolyan meginteni van szerencsém.

5.kép. A pesti rendőrség. Borsszem Jankó, 1868. június 21. 302-303.

hogy az elfogulatlan szem már háromnegyed százada egyetlen városnak láthatta Budát, Pestet és Óbudát.⁵ Különösen a Lánchíd megnyitása óta hozzászokhattak az egységes város tudatához az ott lakók is. Nem az ő napi életüket befolyásoló, hanem a nagyobb politikai magasságokban gomolygó kérdésnek láthatták az egyesítést, amely nem volt esemény, inkább egy már ténylegesen mű-

RENDRŐRSÉG.

Drabant. Nemzetes uram!

Bistos. No?

Drabant. A sarki koldus cipőt lopott a Frau Káditól.

Bistos. A vagyonbátorság nevében, előre! Fogjátok a vén éhenkorász kőlykével együtt!

Drabantok. Uccú! Vesd el magad!

ködő állapot utólagos törvényi elismerése.⁶ Az új fővárosra vonatkozó karikatúrák számos témaköre közül tulajdonképpen egyetlenegy függött össze szorosabban Budapest nagyvárossá formálásával: a legtágabb értelemben vett városfejlesztés megítélése. A Borsszem Jankó különösen kedvelte a didaktikusan egymás mellé tett példázatkarikatúrákat. Az egyik ilyen karikatúrapárban

összehasonlította a fegyelmezett tervezésen alapuló, az építkezéseket szigorúan ellenőrző Bécset és a „rendetlen” Budapestet (2. kép).⁷ A pesti városkép rendezetlensége és a gyors városképi formálódás ellentmondásai egyébként a karikatúrák sűrűn hasznosított témái közé tartoztak. Az ideológiai alapon álló élclapok szintén összehasonlításként fejezték ki a valóság és az elvárások szembenállását, de ezekben gyakran kizárólag nevelő célzatú rajzzá és az egész ország vagy a fennálló rendszer kritikájának illusztrációjává vált az, aminek karikatúrájának kellett volna lennie (3. kép).⁸

Sokkal maradandóbb humorformát képviselt az a szintén kétrészes rajz, amely a köztisztaság helyzete mellett arról is szól, hogy a város mint szolgáltató, mennyire nem vette figyelembe polgárait (4. kép).⁹ A hatósági működésről ismét csak a *Borsszem Jankó* mondta el véleményét, többek között Karel Klic rajzával. Ez a szintén didaktikus jellegű rajz akkor készült, amikor még városi rendőrség működött Pesten, s korrupciógyanus ügyeitől éveken át hangos volt a sajtó, ám a főkapitány mozdíthatatlanul a helyén maradt. Klic rajza az általánosság szintjén fogalmazott meg demokratikus és szociális érzelmű kritikát a rendőrség működéséről (5. kép).¹⁰

A városiasodás előrehaladása és a civilizációs vívmányok nyújtották a karikatúrák másik gyakori témáját. Az egyesítést megelőző években készült el Pest belső részén az első korszerű vízvezetékrendszer William Lindley angol mérnök tervei szerint. Ez a kiváló szakember készítette Európa több nagyvárosának vízvezeték-hálózatát, nálunk azonban az 1872-es kolerajárványt a vízvezeték fertőzött vizének tulajdonították. A kerületi statisztikák ugyan ellentmondtak ennek a hiedelemnek, de a balvélekedést a karikatúrák is örömmel terjesztették.¹¹ A *Borsszem Jankó*-ban Jankó János kitűnő karikatúrája (6. kép, kat. 2.6.2, lásd: 56. oldal).¹² Éppúgy ezt a nézetet terjesztet- te, mint a *Styx* karikatúrája.¹³

A fejlődés, a város gyarapodásának jelei általában játékos ötletekre csábították a karikatúristákat, nemegyszer szóbeli élcek illusztrálására. Ez a karikatúratípus a század végéig jellemző maradt: gyakran képötletet kellett megrajzolni, ráadásul általában mástól – szerkesztőtől, olvasótól – származó, nagyon is elvont, nem képszerűen megszületett ötletet. A telefon megjelenését számos vicc üdvözölte, a *Borsszem Jankó* több képből álló sorozata is ezek illusztrációja volt (7. kép).¹⁴ A gyorsan nagyvárossá váló Budapest forgalmának sűrűsödése, a szó szoros értelmében vett tömegközlekedés kialakításának szükséglete is számos ötletet szült, így a későbbi zsúfolt villamosok képét megelőlegező omnibusz ábrázolása is (8. kép).¹⁵

A távoli múlt karikatúrái legtöbbször már nem vagy csak kis részben érthetők. Legjobb esetben is egy-egy ötletet tudunk felfogni, de csak ritkán adódik lehetőség arra, hogy utalásait is megértsük, vagyis éppen azt a vonatkozását, amitől igazán hatásossá válhat egy vicc vagy karikatúra (9. kép).¹⁶ A nyolcvanas években felállított hirdetési oszlopok és a nyilvános illemhelyek közös nevezőre hozása feltehetőleg nemcsak az utóbbi létesítmények hiányáról szól, hanem annak az ajánlatnak a meglepő és komikus tartalmáról is, amely már korábban a Fővárosi Közmunkák Tanácsa elé került. Egy pesti vállalkozó ugyanis „kijelenti, miszerint kész 120 vas szerkezetű nyilvános vizeldét saját költségén felállítani, ha az általa feltalált hirdetési oszlopnak felállítása megengedtetik, s erre nézve számára 90 évi szabadalom biztosítatik”.¹⁷

Ritka volt az a karikatúra, amely mintegy végigpásztázta a pesti közviszonyok főbb helyszíneit, s egyszerre mondott azokról többé-kevésbé ötletes kritikát. Mint karikatúra ez valószínűleg nem lehetett a legjobb megoldás, mert több jó témát egyszerre merített ki és zsúfolt össze szükségtelenül.

Történetileg visszanézve azonban Jankó János karikatúrája az 1860-as évek közepi Pest és Buda közviszonyainak ritka érzékletes képét nyújtotta az egyetlen oldalon összeállított 12 rajzzal (11. kép).¹⁸ Mindegyik ábrázolás tárgyáról külön-külön is várostörténeti dolgozatot lehetne írni, mivel ezek a témák (felülről indítva, soronként): 1. szeméthalmok és guberálók a rakpartokon; 2. szeméthalmok a (kis)körúton; 3. régimódi, provinciális kézműipar és kereskedelem; 4. düledező,

csőrnek inkább megfelelő szálláshelyek az idegeneknek; 5. sok koldus; 6. állatot és embert egyaránt kiszipolyozó terménykereskedelem jelenléte a városban; 7. primitív, kulturálatlan tömegszórakoztatás; 8. az iparszerűen virágzó prostitúció és a gyorsan növekvő város morális viszonyainak ijesztő következményei; 9. kített és elvadult háziállatok, kutyák garázdálkodása; 10. fegyelmezetlen és az előírásokat figyelmen kívül hagyó építkezések; 11. falusias piacok; 12. erőszakos durvaságok, verekedések a közterületeken.

Mindezek a témák, még a leggyakrabban feltűnők is elhalványodnak az állandó téma, a társadalom és az egyes emberek árnyékában. Az élcsepapok és a karikatúrák számára lényegileg minden úgy jelent meg, mint emberi kapcsolat vagy mint személyhez köthető cselekedet. Ezért jelenthetik az élcsepapok a mindennapi élet és a kor figuráinak, emberi kapcsolatainak kimeríthetetlen forrását.

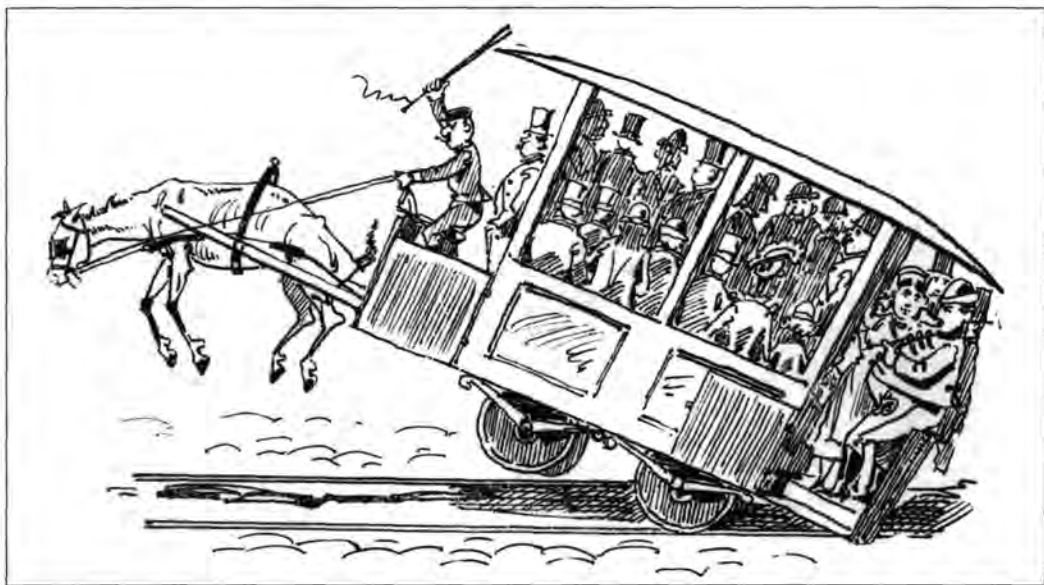
A *Borsszem Jankó* minden száma egy-egy portrékarikatúrával a címlapján jelent meg, és már első belelapozásra

Laura. Szüleim meghagyták, hogy ezentúl nem szabad főbbé önnel beszélnem.

Eduárd. Akkor számomra nem marad egyéb hátra mint *Graham-Bell*.

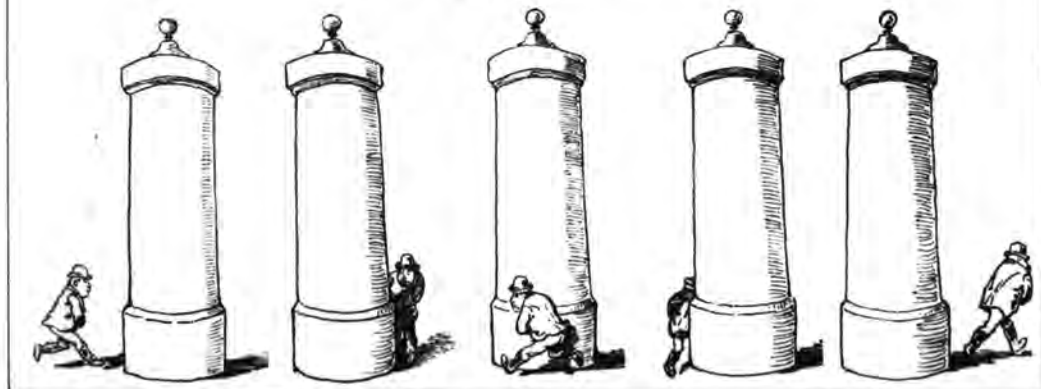
7. kép. Telefonetika. *Borsszem Jankó*,
1877. december 2. 7.

8. kép. Zsúfolt omnibusz (cím nélkül). *Üstökös*, 1882. augusztus 27. 6.

Az új hirdetőoszlopok.

— Egy kis félreértés. —

9. kép. Egy kis félreértés. Üstökös, 1888. szeptember 16. 6.

Mikor télen a hivatalba mennek.

Osztálytanácsos: Jó friss reggel van.

Tiskári: Csipőse az idő.

Fogalmazó: Bizony ma hideg van.

Napidíjazó: Hrr!.. rettenetesen fagy!..

10. kép. Mikor télen a hivatalba mennek.
Bolond Miska, 1869. 50. 197.

legfőbb jellegzetességeiként mutatkoztak a társadalmi csoportokat, rétegeket vagy foglalkozási ágakat tipizáló figurák, amelyeknek többsége szintén Budapesthez kötődött. Ezek a megrajzolt figurák általában hétről hétre a típusuknak vagy társadalmi szerepüknek megfelelő megjegyzéseket fűztek aktuális eseményekhez. Ilyen híressé vált pesti figurák először a Borsszem Jankóban jelentek meg; Börzeviczy W. M., a bankár nagypolgár (1878-tól); Sutytyomberky Dárius, a Pesten élő, de hazafias szellemű vidéki képviselő (1874-től); Bukovay Absentius, a nagy hangú jogászhallgató (1879-től); Lengénádfalvy Kotlik Zirzabella, a baloldali érzelmű kékharisnya (1866-tól); Titán Laczi, a kávéházi költő zseni (1873-tól); Mihaszna András, a pesti rendőr (1882-től); Spitzig Izsig, a terézvárosi, asszimilálódó zsidó kispolgár (1865-től) és sógora, Seifensteiner Salamon (1878-tól); végül Sanyaró Vendel, a mindig nélkülöző kishivatalnok (1885-től).

A nyolcvanas évek közepén túl tucat-számra követték őket az újabb és újabb figurák, a Borsszem Jankón kívül a többi élelclapban is.

Buda-Pest nevezetességei.

Al-dunaparti sétány.

Váci-déi boulevard.

Iparműkiállítási palota.

Egy hotel az állói áton.

A várba vezető lépcsőzet szobrai.

Állatkínzás elleni egyletek.

A „pestvárosi” magyar színház.

Lelenc-házak.

A városligeti állatkert.

A pesti vízvezeték.

A feldunapart árnyas söfái.

Levesosztó intézet.

Felállítás szerkesztő: Szokoly Viktor. — Nyom. kiadó tulajdonos Elmich Gusztáv Magyar Akad. nyomdájánál Pesten. — Rajzolja Jankó. — Melcsai Ruzs.

Budapesti tavasz.

Grand corso a Stefánia-uton. Addig jár a korszó a corsóra, míg megmerül. Virágkiállítás a homoki fonyvek alatt. Oly tokélyes a csinált virágipar, hogy a valóditól a művirágot meg nem különbözteted. Szejnár-Szekulcsz ugyse!

12. kép. (2.3.30.) Budapesti tavasz. Bolond Istók, 1886. május 2. 6.

Az állandó figurák mellett számos vicces vagy ironikus jelenet elevenítette meg a város utcáinak alakjait. A Mikor télen hivatalba mennek című karikatúrasorozat a legjobbak közé tartozik: képszerűsége éppoly tömör és frappáns, mint a rajzok jellemző ereje (10. kép).²⁰ A „korszósás”, a korszón zajló élénk társasági élet motorját ragadta meg a Budapesti tavasz című karikatúra, amikor a házasságvadászatot emelte ki belőle (12. kép, kat. 2.3.30).²¹ A korábbi évek hintós és lovas társasági életéhez, arisztokrata és az arisztokráciát utánzó fennhőzódásához, kirekesztően zárt társaságához képest átalakult a Stefánia úti korszó közönsége, és polgáribbá vált a légköre az 1880-as évek közepére. Ugyanekkor az országos kiállítás alkalmával publikálta a Bolond Istók Jankó János karikatúráját, mely azt volt hivatva karikírozni, hogy az arisztokrácia sem a nemzethez nem tartozik, sem egyéb társadalmi értéket nem képes létrehozni (13. kép).²²

A karikatúra, a kormány és a kormányzó párt iránti ellenzéki ellenszenvén túl, a függetlenségi szellemű dzsentrí ideológia tökéletes megnyilvánulása volt. A képen felül, a bal szélén Tisza Kálmán miniszterelnök, középen Rudolf trónörökös látható, akihez gróf Andrássy Gyula, az Osztrák–Magyar Monarchia külügyminisztere beszél; és jól felismerhetők a kormánypárt és a konzervatívok vezetői, a kormány tagjai. Mindnyájan a mágnások közé vannak sorolva, függetlenül attól, hogy arisztokraták-e vagy sem.

A *Borsszem Jankó* címlapportréi között az egyik Szentkirályi Mórnak, Pest utolsó, lemondott polgármesterének karikatúrája volt. Jankó János úgy ábrázolta, amint tigrisjelmezét javítja (14. kép).²³ A Tisza Kálmán vezette balközép párt tagjait az 1870-es évek közepéig gyakran nevezték „tigriseknek”, mivel találkozóhelyük, gyűléseik színtere a Nádor utcai Tigris Szálló volt. Szentkirályi a városegysítést engesztelhetetlenül ellenezte, de végül is nem ért célt. Erre is utal a portréhoz tartozó, jó jósnak bizonyult szöveg, mondván: Szentkirályi „... olyan Mór, a kinek mindig előbb kellett mennie, mintsem kötelességét teljesíthette volna. ... Mór be fogja látni, hogy három

MÁGNÁS-KIÁLLÍTÁS.

A protektor trónörökös. Örvendek, hogy a mágnások így előjárnak, midőn az ipar, a munka ulti diadalát...
 És mit állítottak ki?
 Gróf Zsúll. A mentéinket, fenség!

évi absenciájával nem ért el többet, mint hogy ezúttal későn érkezett arra, hogy kötelességét teljesítse.”²⁴ Az élclapok és karikatúráik nem adtak más képet az 1870 körüli Budapestről, mint amiről a várostörténeti szakirodalom szokott szólni, de más jellegzetességeit domborították ki. Például a heterogén városkép szoros párhuzamba került a lakosság sokszínűségével, és a magyar jelleg inkább még csak a jelszavak szintjén élt. Vagy lényegesen láthatóbban jelen volt a városban

14. kép. (Cím nélkül, Szentkirályi Mór). Borsszem Jankó, 1872. január 21. Címlap

Fővárosi kirakatok.

Apa. Föl ne merj pillantani, Mari! — Az ember végig
sem mehet az utcán, ha eladó lánya van!
Leány. De hát micsoda arcképek azok, papa?
Apa. Sohas kérdend. Ceupa burkus generális — úszón
beléjök a mitraljóz!

Asszony. Mit nézed ezeket a szemtelen nőket?
Férj. De jelkem, hiszen ezek mind görög istenasszonyok!
Asszony. Azok ám — Fri. Emma, Fri. Lisette, Fri. Nina,
Fri. Laura . . .
Férj. No igen — Vestaasztak.

15. kép. Fővárosi kirakatok. Borsszem Jankó, 1870. 408.

a prostitúció, semmint hogy amellet szó nélkül el lehessen menni (15. kép, kat. 2.7.6).²⁵ Ám a karikatúrák mint történeti források legfontosabb tulajdonsága az, hogy érzelmi viszonyulást kiváltva, ha nem is mindig megnevettetve, de legalábbis jókedvre derítve a jelen közelébe hozzák a múltat, ezáltal érthetőbbé teszik a múlt tapasztalatait.

JEGYZETEK

1. BUZINKAY Géza: *Borsszem Jankó és társai. Magyar élclapok és karikatúráik a XIX. század második felében.* Budapest, 1983.
2. *Borsszem Jankó*, 1872. november 24. 5.
3. A *Styx*, az egyetlen hosszú életű (1863–1911) budapesti német vicclap átfogóan ragadta meg a városeyesítés jelentőségét és problémáit *Gesetzentwurf über die Vereinigung der Städte Pest-Ofen* című írásában. *Styx*, 1872. november 10. 7.
4. Vö. BUZINKAY Géza: A sajtó szerepe a fővárosi törvény létrejöttében. In: *Az egyesített főváros. Pest, Buda és Óbuda* (szerk.: GYÁNI Gábor). Budapest, 1998
5. London példájára gondolva ez az egység például egy angol számára kézenfekvő volt már a XVIII. század végén. Vö. Townson Róbert utazása Magyarországon, 1793. In: SZAMOTA István: *Régi utazások Magyarországon és a Balkán-félszigeten.* Budapest, 1891. 477.
6. Ezt az állítást igazolhatja egyetlen pillantás a sajtónak a városeyesítéssel kapcsolatos magatartására. A politikai napisajtó csupán az 1872. novemberi országgyűlési vita idején foglalkozott behatóbban a kérdéskörrel, ám belőle leginkább a választási és a városvezetés felépítését érintő kérdések érdekelték – és legelsősorban a magyarosítás erősítésének lehetősége. L. BUZINKAY. In: GYÁNI, i. m.
7. *Borsszem Jankó*, 1873. július 20. 7. Jankó János rajza
8. *Mátyás Deák*, 1873. 99.
9. A Szép tavasz. *Ústökös*, 1878. március 10. 112–113. Jankó János rajza
10. *Borsszem Jankó*, 1868. június 21. 302–303. A pesti rendőrség
11. BUZINKAY Géza: *Közegészségügyünk és orvostársadalmunk a kiegyezés utáni élclapokban, 1867–1875. Orvostörténeti Közlemények*, 78–79. (1976) 178–179.
12. *Borsszem Jankó*, 1872. november 3. 9.
13. *Styx*, 1872. november 17.
14. *Telefonetika. Borsszem Jankó*, 1877. december 2. 7.
15. *Ústökös*, 1882. augusztus 27. 6.
16. *Ústökös*, 1888. szeptember 16. 6.
17. *Pesti Napló*, 1872. november 15., esti kiadás
18. *Bolond Miska*, 1864. 4. 16.
19. Vö. BUZINKAY Géza (szerk.): *Mokány Berczi és Spitzig Iczig, Göre Gábor mög a többiek... A magyar társadalom figurái az élclapokban 1860 és 1918 között.* Budapest, 1988.
20. *Bolond Miska*, 1869. 50. 197.
21. *Bolond Istók*, 1886. május 2. 6.
22. *Bolond Istók*, 1885. május 10. 3.
23. *Borsszem Jankó*, 1872. január 21.
24. Uo., 2.
25. *Borsszem Jankó*, 1870. 408.

BÓDIS MÁRIA

SZÍNI ÉLET A DUNA KÉT PARTJÁN, 1867–1885

A kiegyezés utáni szűk két évtized a pesti színjátszás hőskora, ez az időszak teremtette meg az alapokat a századvég nagy fellendüléséhez. Az első esztendő az ébredés és a készülődés jegyében teltek, a kezdet az 1867-es év.

Ekkor a két városban egy-egy magyar nyelven játszó színház működik: Pesten az immár 40 esztendeje felépült Nemzeti Színház a Kerepesi út (ma Rákóczi út) és a Múzeum körút sarkán, igyekeztén betölteni hivatását, hogy lelke és motorja legyen az ország színi életének. Budán, a Lánchíd vámházikóján túl, a mai sikló bejárata előtti telken a Budai Népszínház várja vissza életre keltőjét, a valamikor vidéki színingazgató Molnár Györgyöt, aki párizsi útjáról nagyszabású tervekkel tér meg, hogy színházában újra kezdje küzdelmét a fennmaradásért.

Németeknek játszó színház több is működik: Budán a régi fészek, a Várszínház és a Horváthkerten az Ofner Tagestheater; Pesten az Erzsébet téri Deutsches Stadttheater (Norththeater) és a Löwölde téren is egy kicsiny játszóhely. Pest-Budán ekkor még csaknem minden második lakos német anyanyelvű. Az 1860-as évek magyar nemzeti törekvései és a kiegyezés kvázi politikai veresége ellenakciókat vált ki: nem adják fel oly könnyen pozícióikat! A hivatalokban még feljűk hűz a bürokrácia, a művészetek még német hatás alatt vannak, aki itt valamire vinni akarja, Bécs

3.5.1 Deutsches Stadttheater (Német Városi Színház) az Erzsébet téren